

УДК 343.412

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.29>

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ, ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЗАКОННОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Павликівський В.І.,

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор Харківського університету,*

pivictor@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1190-9303>

Павликівський В.І. Кримінологічний аналіз стану, динаміки та структури кримінальних правопорушень проти законної професійної діяльності журналістів.

У статті розглянуто проблему протидії злочинності у сфері свободи слова та журналістської діяльності на законодавчому та правозастосовчому рівнях. Особливу увагу автором приділено аналізу основних тенденцій кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. Дослідження юридичної природи механізму кримінально-правового регулювання законної професійної діяльності журналістів, пов'язане з вивченням статистичних показників аналізованої злочинності за 2014-2020 рр., дозволило автору зробити ряд висновків, що мають теоретичне та прикладне значення на законотворчому та правозастосовчому рівнях. Проаналізовано стан, структуру та динаміку кримінальних правопорушень проти законної професійної діяльності журналістів. На підставі аналізу судової практики у сфері застосування кримінально-правових норм з охорони свободи слова та журналістської діяльності виявлено низку кримінально-правових новел з практично «нульовою» ефективністю щодо запобігання злочинності у зазначеній сфері. При значній щорічній кількості виявлених посягань на свободу професійної діяльності журналістів в Україні кількість спрямованих до суду кримінальних проваджень наближається до статистичної похибки. Посилює вказаний ефект необґрунтоване виділення законодавцем у якості самостійних складів кримінальних правопорушень посягання на життя, здоров'я, власність та свободу журналістів (ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України). Як висновок, на підставі аналізу кримінологічних показників, автор статті прогнозує в короткостроковій перспективі подальший розрив між облікованими кримінальними провадженнями та кількістю притягнених до кримінальної відповідальності за порушення свободи журналістської діяльності. Додатково автором статті запропоновані відповідні зміни до чинного кримінального законодавства з метою усунення протиріч та дублювання кримінально-правових норм у сфері захисту свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Ключові слова: кримінально-правова політика, кримінальні правопорушення, професійна діяльність журналіста, свобода слова, динаміка злочинів, структура злочинів.

Pavlykivskiy V.I. Criminological analysis of the state, dynamics and structure of criminal offenses against the legitimate professional activity of journalists.

The article examines the problem of combating crime in the sphere of freedom of speech and journalistic activity at the legislative and law enforcement levels. Particular attention is paid to the analysis of the main trends in the criminal law protection of legal professional activities of journalists. The study of the legal nature of the mechanism of criminal law regulation of the legitimate professional activities of journalists, coupled with the study of statistical indicators of the crime in question for 2014-2020, allowed the author to draw a number of conclusions that have theoretical and applied significance at the legislative and law enforcement levels. The state, structure and dynamics of criminal offenses against the legitimate professional activity of journalists are analyzed. Based on the analysis of judicial practice in the field of application of criminal law norms on the protection of freedom of speech and journalistic activities, a number of criminal law novelties with practically «zero» effectiveness in preventing crime in the specified area were identified. With a significant annual number of revealed encroaching on the freedom of professional activity of journalists

in Ukraine, the number of criminal proceedings directed to the court is approaching the statistical error. The specified effect is strengthened by the legislator's unjustified selection as independent components of criminal offenses of encroachment on the life, health, property and freedom of journalists (articles 345-1 347-1, 348-1, 349-1 of the Criminal Code of Ukraine). As a conclusion, based on the analysis of criminological indicators, the author of the article predicts in the short term a further gap between recorded criminal proceedings and the number of those brought to criminal liability for violating the freedom of journalistic activity. In addition, the author of the article proposed appropriate changes to the current criminal legislation in order to eliminate contradictions and duplication of criminal law norms in the field of protection of freedom of speech and professional activity of journalists.

Key words: criminal law policy, criminal offenses, professional activity of a journalist, freedom of speech, dynamics of crimes, structure of crimes.

Постановка питання. Послідовне реформування всіх сфер життєдіяльності українського суспільства супроводжується активними соціально-економічними та політико-правовими перетвореннями. В умовах модернізації соціально-правової дійсності належної уваги заслуговує підвищення ефективності кримінально-правової охорони прав людини, в тому числі у сфері свободи слова та інформації [1]. Оновлення національної правової системи у контексті міжнародних принципів та норм в умовах негативних соціальних тенденцій, пов'язаних із поширенням злочинності, соціального розшарування, зниженням рівня освітнього та виховного впливу на правосвідомість, закономірно актуалізує необхідність подальшого вдосконалення державної політики у сфері протидії злочинності. У зв'язку з цим, пріоритетним напрямом стає підвищення ефективності кримінально-правової охорони свободи слова та журналістської діяльності, зокрема новелізація галузевого законодавства кримінального профілю та оптимізація заходів щодо протидії злочинності з урахуванням нових соціально-політичних та економічних реалій [2].

Аналіз наукових джерел. Проблемам, пов'язаним із розвитком і функціонуванням ЗМІ в сучасному суспільстві, присвячено низку фундаментальних і прикладних робіт, велику кількість наукових статей з юридичних, політичних, соціологічних наук та державного управління. Теорію масової комунікації та її засобів у загальному аспекті розробляли такі дослідники, як: Т. Адорно, Р. Барт, З. Бауман, Д. Белл, Дж. Бенігер, К. Беляков, В. Брижко, П. Бурдье, Н. Вінер, Ю. Габермас, М. Горкгаймер, Б. Гунтер, Т. Ван Дейк, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Дж. Кері, О. Кузнецова, П. Лазарсфельд, Г. Ласвелл, Т. Маер, Д. Макквейл, Т. Петерсон, Н. Петрова, І. Погорелова, Т. Приступенко, Т. Роззак, Ф. Сиберт, В. Шрамм, В. Якубенко. Проблематикою кримінально-правового захисту діяльності засобів масової інформації займалися П.П. Андрушко, А.П. Бабій, П.С. Берзін, Я.С. Безпала, Р.В. Вереша, Ю.В. Городецький, І.О. Зінченко, В.М. Кудрявцев, С.Я. Лихова, Г.В. Лазутіна, А.І. Марущак, М.І. Мельник, О.В. Красильнікова, Н.В. Кушакова, В.І. Павликівський, А.В. Тарасенко, В.І. Тютюгін та ін.

Завдання. Здійснити кримінологічний аналіз порушень у сфері законної професійної діяльності журналістів, дослідити сучасний стан, динаміку та структуру зазначених порушень.

Мета. На підставі отриманих даних про структуру, стан, динаміку порушень проти свободи слова розробити кримінологічне прогнозування ефективності реалізації кримінальної відповідальності у сфері кримінальних правопорушень проти законної професійної діяльності журналістів.

Виклад основного матеріалу. Прийняття нового кримінального кодексу України у 2001 році означувало зміну в підходах кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів. Стаття 171 КК України встановила відповідальність за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, вплив та переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків. Однак, негативні результати у сфері діяльності правоохоронних органів з питань захисту прав та свобод журналістів спонукали законотворця до подальшого вдосконалення кримінального закону у зазначеній сфері. Активна робота в напрямку реформування кримінального законодавства у сфері забезпечення свободи слова та журналістської діяльності здійснюється з 2008 року. До цього часу існує низка проектів законів щодо захисту свободи слова та прав журналістів в Україні, зокрема проекти законів № 2508 від 16.05.2008 р. «Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів» [3]; проект закону № 2636 від 12.06.2008 р. «Про захист професійної діяльності журналістів» [4]; № 6447 від 31.05.2010 р. «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні)» [5]; № 6447-1 від 16.06.2010 р. «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі)» [6]; № 2140 від 30.01.2013 р. «Про

захист професійної діяльності журналістів» [7]; № 1630 від 25.12.2014 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів)» [8] та № 0924 від 27.11.2014 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» внесений депутатом В. В. Карпунцовим [9]. Слід зазначити, що кожний із цих проектів знаходиться на різних етапах свого розгляду. Частина з них відхилена, інші стали основою нових законів у сфері забезпечення свободи слова (зокрема, проекти № 0924 та № 1630), частина готуються в комітетах Верховної Ради до першого або другого читання. Як наслідок, у ст. 171 КК України та розділ XV Особливої частини КК України, у ході реформування кримінального законодавства, було внесено численні редакційні зміни та доповнення, спрямовані на адекватизацію правоохоронної діяльності щодо протидії злочинам проти свободи слова та професійної діяльності журналістів.

З метою забезпечення виконання принципів визначених у рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» (ухвалена 3 травня 1996 року на 98-й сесії) 27.11.2014 р. народним депутатом В. В. Карпунцовим був зареєстрований законопроект № 0924, який у подальшому став основою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» і був прийнятий 14 травня 2015 р. [10]. Таким чином у розділі XV Особливої частини КК України з'явилась низка спеціальних норм про відповідальність за злочини проти журналістів:

- стаття 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста»;
- стаття 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста»;
- стаття 348-1 «Посягання на життя журналіста»;
- стаття 349-1 «Захоплення журналіста як заручника»;

– а також доповнення до частини 2 ст. 375 «Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста».

Змінилася і назва розділу XV Особливої частини КК України «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів». Крім того, законом визначене поняття професійної діяльності та статусу журналіста.

Подальше реформування чинного законодавства у сфері кримінального правового забезпечення захисту журналістів було спрямоване на вдосконалення редакції ст. 171 КК України. Проект закону № 1630, який був поданий на розгляд до першого читання основну увагу приділив уточненню найбільш небезпечного та розповсюдженого порушення у сфері свободи слова, у зв'язку з цим частину 1 ст. 171 КК України було доповнено переліком найбільш поширених порушень професійної діяльності журналістів, зокрема «Незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень ...» [11].

Таким чином, на сьогодні кримінальний кодекс України в арсеналі засобів боротьби з кримінальними правопорушеннями має групу норм, спрямованих на захист свободи слова та професійної діяльності журналістів, зокрема це ст.ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1, ч. 2 ст. 375¹ КК України.

Внаслідок політичної волі керівництва держави та модернізації кримінального законодавства намітилася тенденція до розширення правоохоронного «інтересу» стосовно порушень проти законної діяльності ЗМІ. Якщо на початку 2000 років, з появою ст. 171 КК України реєстрація зазначених порушень практично не відбувалась, а в статистичних даних взагалі вказані порушення не виокремлювались, то з 2013 року показники про злочини проти журналістів почали обліковуватись самостійно. Вказані зрушення у зазначеній сфері певним чином сприяли тенденціям до зниження абсолютних та відносних показників злочинності даного виду. В той же час, слід визнати, що зазначена динаміка в цілому повністю відображає показники загальної злочинності. Так, незначне підвищення загальних показників злочинності у 2015 та 2016 рр. та їх подальше зниження повністю відображає динаміку правопорушень проти журналістів. Зокрема, якщо 2016 році обліковано кримінальних порушень 592,6 тис. (з них проти журналістів 141) то у 2020 році лише 360,2 тис (з них 104 проти журналістів) (див. табл. 1) [12].

¹ Статтю 375 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-р/2020 від 11.06.2020 р.

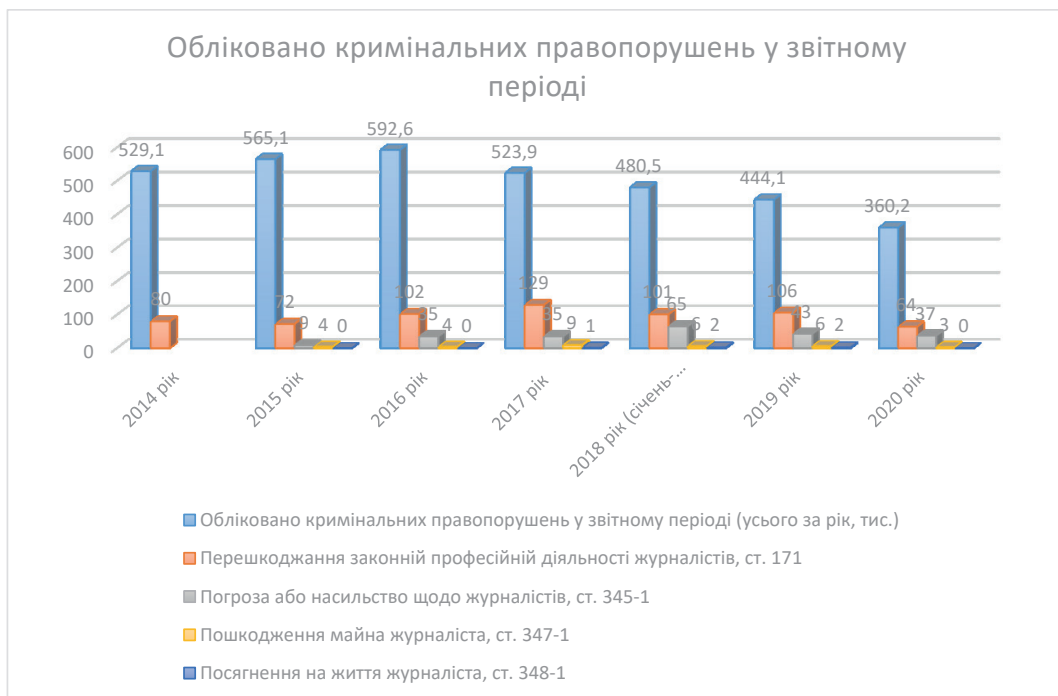

Табл. 1

Підтверджується зазначена динаміка також показниками кількості потерпілих від кримінальних посягань. Найбільша кількість осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень зафіксовано у 2014-2016 роках (444617) з подальшим зниженням у 2020 році до 234816 осіб. Найбільша кількість постраждалих представників масової інформації зафіксовано у 2014 році (279 осіб) зі зниженням у 2020 році більше ніж 2 рази (115) (див. табл 2) [12].

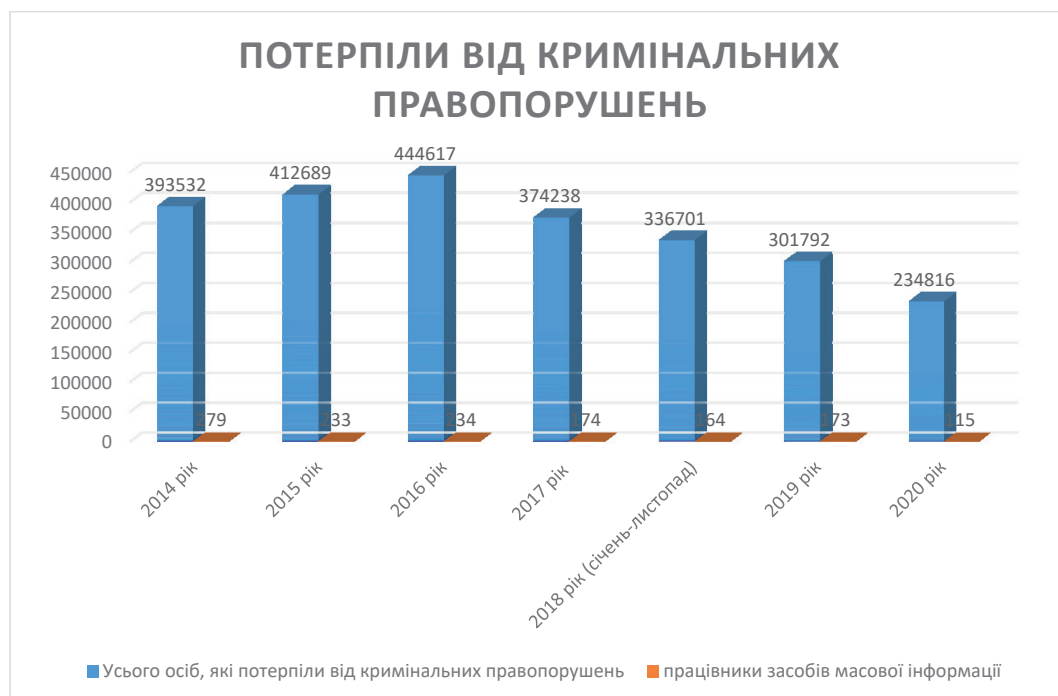

Табл. 2

Однак найбільше занепокоєння викликають показники ефективності роботи правоохоронних органів та результати їх діяльності за вказаним напрямком. Так, у 2020 році було обліковано 64 кримінальних правопорушень за ст. 171 КК України, однак до суду за весь рік спрямовано 0 кримінальних проваджень. В той же час, з урахуванням незавершених проваджень за попередні роки, у 2020 році закрито 128 проваджень, ще за 54 справами рішення не прийнято. На жаль зазначена тенденція є стабільною із року в рік, незважаючи на законодавчу зміну структури злочинності у сфері перешкодження законній професійній діяльності журналістів. У 2014 році (за відсутності у КК України норм про відповідальність за посягання на життя, здоров'я, свободу та власність журналістів ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1) обліковано 80 кримінальних правопорушень за ст. 171 КК України і лише 7 спрямовано до суду з обвинувальним висновком. Ще 72 провадження закрито, а за 68 справами рішення не прийнято. Аналогічна кількість спрямованих до суду кримінальних проваджень за ст. 171 КК України спостерігається і в наступних роках: 2015 – 5 справ; 2016 – 6 справ; 2017 – 0 справ; 2018 – 0 справ; 2019 – 0 справ; 2020 – 0 справ.

Ще складнішою виглядає ситуація з приводу штучного виділення з загальних кримінальних злочинів посягань на життя, здоров'я, свободу та власність журналістів. За весь період існування норми про відповідальність за захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК України) не зареєстровано жодного кримінального провадження, до цього часу не спрямовано до суду з обвинувальним висновком жодної справи з посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України) та умисного знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1). Починаючи з 2015 року лише 8 кримінальних проваджень за ст. 345-1 КК України «Погроза або насильство щодо журналіста» було спрямовано до суду з обвинувальним висновком (з облікованих 224 кримінальних проваджень за цей же період) [12]. І це в той час, коли в Україні 2014 рік став найгіршим для ЗМІ за останні десять років. За індексом свободи преси Україна зайняла лише 127 місце зі 180 країн. У цьому ж році експертами ІМІ (Інститут Масової Інформації) було зафіксовано 995 випадків порушень прав журналістів, з них: вбивств – 7; арештів, затримань – 25; нападів, побиттів – 286; погроз – 98; викрадень та незаконних утримань – 78; перешкоджань професійній діяльності – 148; цензури, доступу до інформації – 152; економічного та політичного тиску – 39 [1, с. 8]. Основними категоріями порушень свободи слова в Україні у 2020 році залишаються: перешкодження законній журналістській діяльності – 125 випадків; доступ до інформації – 22; побиття – 20; погрози – 19; юридичний тиск – 19. Фізична агресія залишається найпоширенішим порушенням свободи слова. На неї припадає 74 % всіх порушень. Згідно з результатами моніторингу, найчастіше право журналістів на професію порушували приватні особи (102), місцева влада (55), правоохоронці (24), судова влада (17), Офіс президента (7) та інші. За інформацією ІМІ у 2020 році було зафіксовано 229 випадків порушень свободи слова, з них 171 випадок стосувався фізичної агресії проти журналістів [13]

На сьогодні структура кримінальних правопорушень проти журналістів виглядає наступним чином (на прикладі 2020 року): левову частку посягань на журналістів складає перешкодження законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) – 64 (62%) облікованих кримінальних проваджень; погроза або насильство щодо журналіста (345-1 КК України) – 37 (35%); умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1) – 3 (3%); посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України) – 0; захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1 КК України) – 0. А враховуючи складнощі кваліфікації та розмежування кримінальних правопорушень [1, с. 195-228] за ст. ст. 171 та 345-1 КК України перешкодження законній професійній діяльності журналістів в загальній структурі даного виду кримінальних правопорушень є ще більшою.

Висновки. Наведені дані свідчать про достатньо низьку ефективність реалізації кримінальної відповідальності за посягання на права журналістів. Незважаючи на стабілізацію порушень у сфері свободи слова, кількість облікованих кримінальних проваджень з перешкодження законній професійній діяльності залишається достатньо високою, в той же час кількість притягнутих до відповідальності за ці порушення знаходиться в межах статистичної похибки.

Виділення окремих складів посягань на життя, здоров'я, свободу та власність журналістів залишається достатньо дискусійним, що підтверджується, в тому числі, статистичними даними.

Проаналізовані кримінологічні показники дозволяють спрогнозувати в короткостроковій перспективі подальший розрив між облікованими кримінальними провадженнями та кількістю притягнутих до кримінальної відповідальності за порушення свободи журналістської діяльності.

Внесені у 2015-2016 рр. відповідні зміни до кримінального законодавства практично не вплинули на динаміку та темпи зростання кримінальних правопорушень зазначеної групи, а також не мають відповідного попереджувального спрямування.

В цілому, вищесказане, вимагає перегляду норм про відповідальність за перешкоджання професійній діяльності журналістів, їх відповідного вдосконалення та чіткого розмежування між собою.

Список використаних джерел:

1. Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні. Харків: Панов, 2016. 488 с.
2. Авдеева Е.В. Механизм уголовно-правовой защиты свободы личности в Российской Федерации. Закон и право. 2012. № 12. С. 78–80.
3. Проект Закону «Про державно-правові гарантії захисту професійної діяльності журналістів» від 16.05.2008 р. № 2508. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32518 (дата звернення 19.01.2022).
4. Проект Закону «Про захист професійної діяльності журналістів» від 12.06.2008 р. № 2636. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32789 (дата звернення 19.01.2022).
5. Проект Закону «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні)» від 31.05.2010 р. № 6447. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37804 (дата звернення 19.01.2022).
6. Проект Закону «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо посилення гарантій свободи слова в Україні та протидії цензурі)» від 16.06.2010 р. № 6447-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10007&num_s=2&num=6447-1&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id= (дата звернення 19.01.2022).
7. Проект Закону «Про захист професійної діяльності журналістів» від 30.01.2013 р. № 2140. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45601 (дата звернення 19.01.2022).
8. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів)» від 25.12.2014 р. № 1630. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53168 (дата звернення 19.01.2022).
9. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 27.11.2014 № 0924. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52566 (дата звернення 19.01.2022).
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14.05.2015 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 29. Ст. 264.
11. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 04.02.2016 № 993–VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993-19/paran2#n2> (дата звернення 19.01.2022).
12. Офіс Генерального прокурора. Офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 19.01.2022).
13. Барометр свободи слова. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova/page/4> (дата звернення 31.12.2021).